

Dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin Şuşaya tarixi və unudulmaz səfəri

Ümummilli Lider Heydər Əliyev respublikamıza rəhbərlik etdiyi dövrlərdə (1969-1982, 1993-2003) Azərbaycanın milli maraqlarını hər zaman uca tutub. 1969-cu il iyunun 14-də Ulu Öndərin respublika rəhbəri seçilməsi ilə Azərbaycanın taleyində və tarixində dönüş başlandı.

1969-1982-ci illər Azərbaycanın ictimai-siyasi, o cümlədən sosial-iqtisadi və mədəni həyatında milli intibah dövrü kimi dəyərləndirilir. 1969-cu ildə Ümummilli Lider Heydər Əliyev hakimiyyətə gələrkən respublikanın qarşısında həllini gözləyən bir sıra ciddi problemlər dururdu. Həmin problemlər bütün əvvəlki tarixi dövrlərdə, xüsusilə sovet hakimiyyəti illərində yığılıb qalmış, həllinə çox vaxt heç cəhd edilməmiş və ya edilən bəzi cəhdlər elə bir ciddi nəticələr verməmişdi.

Bu fikirlər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Beynəlxalq münasibətlər və xarici siyasət" kafedrasının professoru, siyasi elmlər doktoru, "Qarabağ İrsini Arşdırma Mərkəzi"nin rəhbəri Elçin Əhmədovun "Dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin Şuşaya tarixi və unudulmaz səfəri" seriyalı məqaləsində yer alıb. Məqaləni təqdim edirik.

Heydər Əliyevin Şuşaya zəngin tarixi abidə kimi qayğısı və Qarabağda milli ruhun yüksəlməsi

Qeyd etmək lazımdır ki, sovet dövründə görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin Azərbaycanı rəhbərlik etdiyi zamanda (1969-1982) Qarabağa çox böyük diqqət və qayğı göstərmiş, eləcə də erməni iddiaları hər zaman iflasa uğramışdı. Hələ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri olarkən erməni millətçilərinin əsassız ərazi iddialarının qarşısı dəfələrlə alınmış, onların fitnəkar niyyətlərinə qarşı mübarizəni daha da gücləndirmiş və bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlərə şəxsən nəzarət etmişdir. Sonralar müstəqillik illərində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev nitqlərinin birində etiraf edərək deyirdi: "60-cı, 70-ci illərdə erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan ayırır Ermənistanla birləşdirmək cəhdlərindən əl çəkməmişdilər. Onlar dəfələrlə çox qızgın fəaliyyətə başlamışdılar. Ancaq onların qarşısı alınmışdır. Mən bunların şəxsən səhidiyəm və bir çox hallarda həmin cəhdlərin qarşısının alınmasının təşkilatçısıyam".

Ümummilli Lider ilk dəfə Şuşada 1967-ci ildə olmuş, 1905-1906, 1918-1920-ci illərdə ermənilərin təcavüzü nəticəsində dağıdılmış və yandırılmış evlərin hələ də bərpa edilmədiyini görmüşdü. O, Şuşa şəhərinin Azərbaycan xalqının böyük bir tarixi abidəsi, incisi kimi bərpa edilməsinin zəruriliyi qənaətinə gəlmiş və Bakıya qayıtdıqdan sonra şəhərin belə vəziyyətdə saxlanılmasının mümkün olmadığını barədə mülahizələrini Azərbaycan rəhbərlərinə söyləmişdi.

Heydər Əliyevin fəaliyyətinin mühüm əhəmiyyət daşıyan istiqamətlərindən biri məhz Qarabağda milli ruhun oyadılması olmuşdur. Azərbaycana rəhbər seçildikdən sonra Ümummilli Lider tərəfindən Şuşanı abadlaşdırmaq, XX əsrin əvvəllərində erməni təcavüzü nəticəsində şəhərin başına gətirilən müsibətlərin izlərini ləğv etmək, dağıdılmış, yandırılmış evləri bərpa etmək, eyni zamanda tarixi abidələri qoruyub saxlamaq, yenidən həyata qaytarmaq, ümumiyyətlə, bu bənzərsiz və qədim Azərbaycan şəhərini böyük bir muzeyə çevirmək üçün ilk mühüm addımlar atıldı.

Şuşanı zəngin tarixi abidə, Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq rəmzi kimi dəyərləndirən Heydər Əliyev XX əsrin 70-ci illərində şəhərdə Azərbaycan xalqının tarixi abidələrinin qorunmasına xüsusi qayğı göstərilməsi barədə

göstəriş vermişdi. Eyni zamanda Şuşada aparılan tikinti-quruculuq işləri ilə də yaxından maraqlanmış, Azərbaycan poeziyasının klassikləri M.P.Vaqifin və Xurşidbanu Natəvanın yaşayış yarıtdığı yerlərlə tanış olmuşdur.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Şuşa şəhərinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə 1970-ci illərin ikinci yarısında bir neçə xüsusi qərar qəbul edildi. Həmin il qərarlara uyğun olaraq, şəhərin keçmişdə tikilmiş binaları, tarixi abidələri bərpa edildi, yeni çoxmərtəbəli yaşayış binaları, böyük mehmanxana kompleksləri, ayrı-ayrı inzibati binalar inşa edildi. Bununla yanaşı, Şuşanın statusu qaldırılaraq ümumittifaq səviyyəli kurort şəhərinə çevrildi. Həmin qərarların yerinə yetirilməsinin böyük tarixi əhəmiyyəti var idi. Şəhərdə azərbaycanlılar üçün əlavə iş yerləri açılır, həyat səviyyəsi yaxşılaşır, azərbaycanlıların milli ruhu güclənirdi. Keç-

baycan SSR Nazirlər Sovetinin qərarı ilə Şuşa şəhəri Tarixi-Memarlıq Qoruyğu elan edilmişdir. Həmin qərar nəticəsində Şuşada abidələrin qorunması, görkəmli mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin xatirələrinin əbdləşdirilməsi, həmçinin ev-muzeylərinin yaradılması istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. Bu baxımdan, 1978-ci ildə Azərbaycan professional vokal sənətinin banisi Bülbülün anadan olduğu və uşaqlıq illərini keçirdiyi evində (iki otaq, 369 eksponatdan ibarət) Bülbülün ev muzeyinin açılışı olmuşdur.

Şuşa ictimaiyyəti ilə keçirdiyi görüşdə Ulu Öndər Heydər Əliyev tövsiyə edərək demişdi: "Şuşa abidələr şəhəridir. Diyarın zəngin tarixi ilə bağlı olan hər şeyi qorumaq, qədim tikintiləri bərpa etmək lazımdır". Belə ki, 1980-ci ildə Şuşa Dövlət Məmarlıq Qoruyğu İdarəsi əməkdaşlarının təşəbbüsü və Şuşa şəhər əhalisinin köməyi ilə "Gəncə qa-

diqqət və qayğı daha da artmış, geniş quruculuq işləri vüsət almışdı. Belə ki, görkəmli Azərbaycan şairi, ictimai xadim Molla Pənah Vaqifin məzarı üstündə 1980-1981-ci illərdə abidə, məqbərə kompleksi tikilmiş və 1982-ci il yanvarın 14-də yağan güclü qarın altında Heydər Əliyev Şuşada şairin məqbərəsinin böyük təntənə ilə açılmışdır. Onun M.P.Vaqifə bu münasibəti bir tərəfdən milli ədəbiyyatı sevgisindən irəli gəlirdisə, digər tərəfdən diyarın tarixini, əhalisinin etnik mənsubiyyətini bir daha göstərməkə bağlı idi. Əslində, bu məqbərə, eyni zamanda gözəl memarlıq abidəsi idi. Bununla yana-

1982-ci il iyunun 29-dan avqustun 2-dək Qarabağa bir il içərisində ikinci dəfə səfər edən Heydər Əliyevin bilavasitə iştirakı ilə Şuşada Azərbaycanın görkəmli şairəsi Xurşidbanu Natəvanın abidəsinin açılışı oldu. Qeyd etmək lazımdır ki, bir ildə iki dəfə Şuşaya gedərkən ailəsi ilə birlikdə yanında elm, mədəniyyət və incəsənət adamlarının böyük bir qrupunu da aparmışdı. Bu addımı ilə görkəmli dövlət xadimi. Heydər Əliyev ziyalıları Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Qarabağa xüsusi diqqət yetirməyə istiqamətləndirir, Şuşaya tez-tez səfərə gəlmələrini tövsiyə edirdi.

1984-cü ildən Şuşa Şəhər Uşaq Musiqi Məktəbi Şuşa Şəhər Uşaq İncəsənət Məktəbi adlandırılmış və həmin tarixdən Niyazinin adını daşıyır. Həmin il iyunun 29-dan Mehmandarovların malikanə kompleksinə daxil olan məhəllə məscidi bərpadan sonra Dərman bitkiləri muzeyi kimi istifadəyə verilmişdir. Daha sonra - 1987-ci ildən Xurşidbanu Natəvanın evində Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin Xurşidbanu Natəvan adına Qarabağ filialı, həmin il mayın 19-dan isə Azərbaycan Milli Xalça Muzeyinin Şuşa filialı Şuşa şəhərində, XVIII əsrin tarixi-memarlıq abidəsi sayılan Mehmandarovların malikanəsində fəaliyyətə başlamışdır. 1990-cı ildə Bülbülün adına Uşaq musiqi məktəbi yaradılmışdır.

1992-ci il mayın 8-də Şuşanın Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğalı nəticəsində rayonu 25 məktəbi, 31 kitabxanası, 17 klub, 8 mədəniyyət evi, 4 texnikumu, 2 institut filialı, 7 uşaq bağçası, 4 kinoteatr, 5 mədəniyyət və istirahət parkı, 2 sanatoriya, turist bazası, 2 mehmanxana, Azərbaycan Xalça Dövlət Muzeyinin Şuşa filialı, Şuşa Dövlət Dram Teatrı, Şuşa Televiziya, Şərq musiqi alətləri fabriki, Dövlət Rəsm Qalereyası Uşaq sağlamlıq məktəbi talan edilmiş, yandırılmış və dağıdılmışdır.

1993-cü ilin ikinci yarısından, yeni Ulu Öndərin yenidən hakimiyyətə qayıdışından sonra ölkəmizin beynəlxalq aləmdə fəallığıнын güclənməsi və qətiyyətli addımların atılması dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin siyası iradəsi və zəngin dövlətçilik təcrübəsi sayəsində mümkün olmuşdur. Həmin 1993-cü ilin ikinci yarısından başlayaraq Ulu Öndər Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və işğalçılıq siyasətini beynəlxalq aləmə çıxaraq təcavüzkarın ifşası, ölkəmizin ərazi bütövlüyünün bərpası və regionda sülhün bərqərar olması üçün qətiyyətli addımlar atmışdır.

(ərci var)

miş SSRİ-nin müxtəlif yerlərindən Şuşaya istirahətə gələnlər, eyni zamanda Azərbaycanın tarixi, mədəniyyəti və incəsənəti ilə yaxından tanış olurdular.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1920-ci ildən 1970-ci ilə qədər Şuşada heç vaxt belə geniş quruculuq işləri aparılmamışdı. Şuşa şəhərinin "Qala divarları"nın və "Gəncə qapısı"nın bərpasına 1975-ci ildə 25 min manat (rubl) vəsait xərclənmişdi. Azərbaycan mədəniyyəti, incəsənəti və elm xadimlərinin, o cümlədən XIX əsrin görkəmli ədibi, satirik şair Qasım bəy Zakirin məzarı qaydaya salındı. Yuxarı Gövhər Ağə Məscidində ən böyük tarixi eksponatı olan Şuşa Tarix Muzeyi fəaliyyətə başlamışdır. 1976-cı il noyabrın 4-də Ümummilli Lider Heydər Əliyev "Şuşa şəhərində kurort kompleksini daha da inkişaf etdirmək tədbirləri haqqında" qərar imzalamışdır.

Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə "Şuşa şəhərinin tarixi hissəsini tarix-memarlıq qoruyğu elan etmək haqqında" qəbul edilmiş qərar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. 1977-ci il avqustun 10-da Azər-

pası"nın mühafizə zonasında xadimlərinə görə Azərbaycanın birinci olan "Açıq muzey" təşkil olunmuşdu.

Bundan əlavə, Heydər Əliyevin göstərişləri ilə Xankəndidə Pedagoji İnstitutun açılması və orada Azərbaycan bölməsinin yaradılması Qarabağda elmi-mədəni mühitin formalaşmasına, əhalinin ali təhsil almaşına əlverişli şərait yaratmışdı. Ümummilli Lider təkcə Yuxarı Qarabağın deyil, bütövlükdə Qarabağın inkişafına hər zaman diqqət yetirmiş və bu istiqamətdə mühüm addımlar atmışdır. Belə ki, Azərbaycan KP MK bürosunun 1974-cü il avqustun 6-da keçirilən iclasında Laçın şəhərinin 50 illiyinin qeyd edilməsi qərarı alınmış və uyubley tədbiri böyük təntənə ilə keçirilmişdi. Bununla yanaşı, bürönun 1979-cu il dekabrın 5-dəki iclasında Laçında tarix-diyarşünaslıq muzeyinin yaradılması barədə qərar qəbul edilmişdi.

Heydər Əliyevin Şuşaya 1982-ci ildə tarixi səfərləri

Həmin illərdə Ulu Öndər Heydər Əliyevin Şuşaya göstərdiyi

şı, səfər zamanı Heydər Əliyev Şuşada Poeziya evini açaraq, Vaqif poeziya günlərində iştirak etmişdi.

Eyni zamanda, Ümummilli Lider Azərbaycan professional musiqi sənətinin və milli opera məktəbinin banisi Üzeyir Hacıbəyli-nin və peşəkar vokal sənətinin banisi Bülbülün Şuşadakı ev-muzeylərindəki eksponatlarla tanış olmuş və onların qorunmasına dair tövsiyələrini vermişdi. Bu tarixi səfər zamanı Şuşadakı abidələrin bərpa işləri ilə maraqlanan Heydər Əliyev müvafiq göstərişlər verərək işlərin davam etdirilməsinə dair bir sıra təklifləri ni də söyləmişdi. Bununla yanaşı, Heydər Əliyevin Şuşa məscidinə gətməsi bir tərəfdən, onun dini dəyərlərə olan ehtiramının və dərin bağlılığının göstəricisi idisə, digər tərəfdən azərbaycanlı əhalinin milli və dini dəyərlərə sahib çıxmalarının vacibliyinə olan nümunə idi. Heydər Əliyev erməni millətçilərinin ona müxtəlif böhtanlar atdığı bir zamanda məscidə gətməkdə yerli əhaliyə dini inandığını qorumağı da tövsiyə etmişdi.